

1. İŞE YARAMAYAN ŞEYLER ÜZERİNE

Keşke işe yarayan şeylerin bir listesini verebilseydim. Böyle bir liste veremiyorum çünkü her iş için başka şeyler işe yarar olabilir. Ancak işe yaramayan şeylerin listesini isterseniz kolaylıkla bunu yapabilirim. Böyle bir listede *işe yaramadığı halde* yaptıklarımızı da *işe yaramadığı için* yaptıklarımızı da saymam gerekir. İşe yaramadığı *halde* bir koltuğu evinizde tutabilirsiniz. İşe yaramadığı *halde* bir arkadaşınıza uyarıda bulunabilirsiniz. İşe yaramadığı *halde* diyet yapabilirsiniz. Ama bunlardan bir şekilde işe yaramasını bekleriz. Ama yaramazlar işte.

Bu deneme, *işe yaramadığı için* yaptıklarımızdan birkaçı hakkındadır. İşe yaradığı anda değerini kaybeden şeylerdir bunlar. Bizzat yapmamızın nedeni işe yarar olmamalarıdır, onların işe yaramasını beklememiz değil.

Wittgenstein “dünyanın nasıl olduğu değil, esas onun var olması bir sırdır” diyerek işe yaramadığı için yaptıklarımızı sorguluyordu. Sevgi, ahlak, samimiyet, özgürlük ve felsefe gibi şeyler dünyanın nasıl işlediğini açıklamazlar; o yüzden işe yaramazdırlar. Ama tam da işe yaramadıkları için vazgeçemeyiz onlardan. Hayatta kalmak için bir işlevleri yoktur, ama dünyada yaşadığımızı onlar gösterirler.

Çağdaş nihilizm bu noktada, yani işe yaramanın mutlak ölçüt hâline geldiği bir çağda doğar. Artık değerler, amaçlar ve inançlar “ne işe yarıyorlar?” sorusuyla tartılır; doğru, iyi ve güzel, yalnızca fayda üzerinden anlam kazanır.

Bu faydacılığın en tehlikeli sonucu, işe yaramayan şeylerin — sevginin, dostluğun, adaletin, düşünmenin, inancın — değersizleşmesidir. Nihilizm özünde bir boşluk değil bir küçümseme taşıır. Ölçülebilen, üretilen ya da tüketilebilen şeylerin karşısında varlığın anlamını küçümsemektir nihilizm. Bu yüzden de işe yaramayan şeyleri savunmak, çağdaş nihilizme karşı anlamın tarafını tutmaktır.

İşe yarar şeyler

Belki de şu soruyla başlamalıyız: Bir şeyin işe yaraması ne demektir? Çünkü neye “yararlı” dediğimiz, işe yaramak hakkında nasıl düşüneceğimizi de belirler.

Bir sandalye oturmamıza, para alışveriş yapmamıza yarar. Matematik, hesap yapmamızı sağlar. Ekonomi, kaynakları dağıtmayı öğretir. Bunların işe yaradığını söylerken hep aynı mantığı işletiriz: Bir nesne ya da etkinlik, bir amaca hizmet ettiği sürece değerlidir. Hepsinde de amaç belirleyicidir. Oturma amacına hizmet etmeyen sandalye, alışveriş yapmanıza izin vermeyen para işe yaramazdır.

Peki felsefe?

Felsefe bir sandalye gibi kullanılmaz, bir para gibi harcanmaz, bir diploma gibi gösterilmez. Onu elinize alıp bir işi hemen görmeniz mümkün değildir. Felsefe olmadan da yaşanabiliyor gibi görünür; o yüzden çoğu zaman “faydasız” sayılır. Anlamsız konuşanlara “felsefe yapma” denir. Size pratik bir akıl vermiyorsa konuşulan “felsefe bunlar” olur. Ama bu, yalnızca faydayı dar bir çerçevede anladığımızda böyledir.

Faydayı yalnızca pratik ihtiyaçlarla ölçüyorsak, felsefe elbette piramidin dışında kalır. Yemek, barınma, güvenlik gibi ihtiyaçlar karşısında felsefenin yeri yoktur. Ama tam bu noktada tuhaf bir şey olur: Neye ihtiyaç duyduğumuza karar verirken bile bir felsefe dayanırız. Maslow’un piramidini çizip “temel olan alttadır”

diyen bir zihniyetin kendisi zaten bir felsefi görüştür. Bu görüşün verilerle ve teorilerle desteklenmesi onu felsefi olmaktan çıkarmaz.

Demek ki fayda ölçütü sandığımız kadar tarafsız değildir. “İşe yarıyor” dediğimiz her şey, belli bir düşünce biçiminin içinden “yarıyor” görünür. Kriterin kendisi felsefidir.

Yani felsefenin işe yarayıp yaramadığını tartışmak bile felsefe yapmaktır.

Bunun için felsefeden kaçış yoktur. “Felsefeye gerek yok, bunlar spekülatif işler” diyen biri bile, farkında olmadan bir düşünme biçimini —yani kendi felsefesini— savunuyordur. Felsefeyi reddetmek, aslında başka bir felsefi duruşu kabul etmektir.

Ama belki de felsefenin işe yarayıp yaramadığından çok işe yaramanın neden bu kadar önemli olduğuna odaklanmalıyız. Neden her şeyi bir araç, her eylemi bir sonuç için değerlendiriyoruz? Neden bir şey, sadece bir şeye “yaradığı” sürece anlamlı olsun ki?

Bir üniversiteye gitmenin anlamını düşünelim.

Diploma almak için okursak, diploma aldığında eğitim de biter. Oysa çoğu zaman öğrenmenin kendisi, hiçbir sonuca bağlanmadığında daha anlamlı hale gelir. Eğitimli insan “sertifikalı” veya “diplomalı” insan mı demektir? Eğitimli insanın kazandığı anlam, faydaya indirgenemeyen bir şeydir. Bir şeyi yalnızca bir işe yaraması için yapmaya başladığımız anda, onun içsel değeri kaybolur. İşe yarar kılınan her şey, belli bir amaca ulaşmak için araçsallaşmıştır.

Bütün araçlar için geçerlidir bu. Sandalye oturmak içindir; oturamadığınızda artık sandalye olmaz, hurda olur. Ama insan etkinliklerinin tümü araç olamaz. Tüm araçlar diğer araçlar için kullanılacaksa araçları kullanmanın anlamı nedir? Aracı araç yapan

amaçlar mutlaka vardır. Biz yalnızca araçları otomatik bir şekilde kullanmayız, bir amacımız vardır da onun için zahmete gireriz.

Bu yüzden “felsefe işe yarar mı?” sorusunun altında çok daha derin bir soru yatar: “Yaşamın kendisi neye yarar?”

Bu soruya verilecek dürüst bir cevap, faydayla açıklanamaz. Çünkü bazı şeyler işe yaradıkları için değil, kendileri oldukları için değerlidir.

Felsefe de böyledir. Faydasızlığında bile bizi insana dönüştüren, insanlaştıran bir şey vardır. Faydasız görünür, çünkü bizi faydanın ötesine taşır.

Simyadan kimyaya

Bir şeyin artık işe yaramadığını fark ettiğimizde, ondan vazgeçeriz.

Bir alet kırıldığında, bir makine bozulduğunda ya da bir alışkanlık artık işimizi görmediğinde, onu değiştiririz. Modern insanın yaşamı, işe yarayanla yaramayanı ayırma becerisi üzerine kuruludur. İşe yararlık aletleri, makineleri değerlendirme kriteri olmayı aşmış evrensel bir değer kriterine dönüşmüştür.

Ama felsefe, bu ayrımın kendisini sorunsallaştırır; çünkü o, bir “işe yarama” şekli değildir. Felsefenin faydasızlığı, aslında onun alanını belirler. Onu kullanmaya kalktığınızda, elinizde kalır; çünkü felsefe, kullanılmak için değil, anlamak için vardır. Bir amaçla yapılamadığı için araçsallaşamaz. En iyi ihtimalle insanlar felsefenin “gereksiz bir araç” olduğunu düşünürler.

Bir zamanlar insanlar maddenin içinde saklı bir sır olduğuna inanıyordu. Simyacı, o sırrı çözerek değersiz metali altına dönüştürmeyi umuyordu. Maddenin en dayanıklı, en saf formuyla birleşmek yani altını yaratmak ve böylece bozulmaz olanı bulmak

istiyordu. Simya, doğayı çözererek sonsuzluğa ulaşmanın hayaliydi. Ama altın hiç bulunmadı.

İnsan, çözülmeyen olanın doğada olmadığını, kendi bilgisinin sınırında gizli olduğunu anladı. Simya bitti, çünkü amacına ulaşamadı. İşe yarama iddiasındaydı ama yüzyıllarca herhangi bir işe yaramadı. Yerine kimya geçti; gözlemlenebilen, ölçülebilen, sonuç üretebilen bir bilgi yöntemi. Kimya işe yarıyordu; simya ise inançtan ibaret kalmıştı.

Felsefe de çoğu kez simya gibi görülür: işe yaramaz, sonuç vermez, hiçbir şeyi dönüştürmez. Ama burada bir fark vardır. Simya, dünyayı değiştirmek isterdi; felsefe, dünyayı anlamayı ister.

Simya, başarısız olduğundan yok oldu; felsefe ise başarısız olamaz, çünkü amacı başarı değildir. Felsefe, sonuç üretmediği için sürmez, her sonucu yeniden soruya dönüştürdüğü için sürer. Bir sonuca vardığınızda, felsefe başa döner ve sorar: “Bu sonuca nasıl vardım?”

Tarih boyunca felsefe kendisinden kaçılan bir şeydi. Deneysel bilim geliştikçe onun zamanla felsefenin yerini alacağı sanıldı. Evrenin işleyişini anlamak için fiziğe, insan zihnini çözmek için psikolojiye, toplumu açıklamak için sosyolojiye başvurduk. Bu disiplinlerin ortaya çıkmasıyla felsefenin işlevi sona ermiş olacaktı. Aslında bunların her biri felsefenin içinden doğdu, ama doğdukları yere sırtlarını çevirdiler. İşe yarar bilgi “üretimi” disiplinlerin gelişmesi için yeterli oldu.

Sanıldığı gibi felsefe sahneyi terk etmedi; yalnızca sahnenin arkasına geçti. Bilimler, felsefenin sorduğu soruların farklı biçimlerdeki cevaplarıydı: “Ne bilinebilir?”, “Nasıl bilinir?”, “Bilmek neye yarar?” Bu sorular tükenmediği sürece, felsefe de tükenmez.

Felsefeden kaçmak mümkün değildir. Felsefeyi gereksiz gören kişi bile, farkında olmadan bir felsefi yargıda bulunur. Çünkü “felsefeye gerek yok” demek, bir değer, bir ölçütün, bir düşünme

tarzının kabulüdür. Felsefe, onu reddedenin düşüncesinde bile çalışmaya devam eder. O yüzden felsefeyi ortadan kaldırmaya yönelik her girişim, aslında onun varlığının altını çizer.

Simya, işe yaramadığı için sona erdi, çünkü işe yarama iddiasındaydı. Felsefe ise işe yaramadığı için sürüyor. Çünkü onun işi, işe yaramanın ne demek olduğunu ve neleri işe yarar olarak değerlendirmek neler için başka kriterler kullanmamız gerektiğini sorgulamakta. Felsefenin faydasızlığı, insanın düşünme biçimindeki en kalıcı faydadır.

Ne kadar ilerlersek ilerleyelim, her yeni bilgi formu sonunda aynı yere döner:

Neyi biliyoruz, neden biliyoruz ve bilmek neyi değiştiriyor?

Bu sorular bitmediği sürece, felsefe de bitmeyecek.

Felsefe kaçınılmaz

Felsefe, insanın seçtiği bir uğraşlardan biri olmaktan ziyade içinde bulunduğu bir durumdur. Bir gün, hiç beklemediğimiz bir anda, sıradan bir olay karşısında düşünmeye başlarız.

Bir taşın ucuna ayağımız takılır, düşeriz; kalkar, yolumuza devam ederiz. Ama bazen o taş aklımızda kalır. O oradaydı, biz geçiyorduk, bu iki şey neden kesişti? O anda hayatın akışı içinde küçük bir boşluk açılır. Felsefe tam o boşlukta başlar: Olup bitene dışarıdan bakabildiğimiz, kendi deneyimimizi seyredebildiğimiz yerde.

İnsan yalnızca yaşamakla yetinmez; yaşadığı şeyin anlamını da arar. Bu arayış, ne yapacağımızı buldurmaz belki, ama yaptığımız şeyin ne anlama geldiğini sormamızı sağlar. Bir davranışın nedeni, bir kararın doğruluğu, bir duygunun kaynağı gibi sorular hayatın içinden doğan ama hayatın kendisini aşan sorulardır.

Felsefe, bu soruların sürekliliğidir; yani insanın kendisiyle aynı anda hem içinde hem dışında olabilmesidir. Bu nedenle düşünme, dışsal bir etkinlik olmaktan çok varoluşun doğal bir hareketidir. Biz düşünmeyi öğrenmeyiz, yalnızca onun zaten orada olduğunu fark ederiz. Düşünmeye dair bir disiplin olan mantık, düşünmeyi düşünmemez. Zaten var olan düşünceleri denetlemek için kullanılır.

Gündelik hayat çoğu zaman düşünmeye ihtiyaç duymaz gibidir. Alışkanlıklar tıkr tıkr işler, art arda görevler yapılır, zaman akar da akar. Ama bir şey bozulduğunda, eksildiğinde ya da anlamını yitirdiğinde, o akışın farkına varırız. Hayat her zaman eksiklikler üzerinden fark edilir. Ağrımayan parmağı ağrımazken nasıl kullandığımıza hiç dikkat etmeyiz. Bazen birden, bazen uzun zaman içinde gelen bir farkındalıkla akış kendini bize hatırlatır.

Bir sessizlik, bir kayıp, bir yanlışlık... Bütün bunlar bizi duraklatan şeylerdir. O duraksama, düşünmenin başlangıcıdır. Çünkü düşünmek, bir şeyin artık olduğu gibi kalmamasıdır. Ve insan, bu kırılma anlarını anlamlandırmak zorunda hisseder kendini. Yoluna anlamsız, düzensiz, eksik bir şekilde devam edemez.

Bu yüzden felsefe, bir bilgi alanı ifade etmez, o bir farkındalıktır. Ne öğrendiğinizi başka alanlarda sorarsınız, neden öğrendiğinizi felsefe sorar. Felsefe, nerede durduğunuzu fark etmenizi sağlar. Cevap bulmaktan çok, sorunun kendisine sadık kalmayı öğretir. Sorunun kendisine sadık kalmak ne demektir? Bir istikametinin olması demektir. Cevaplara takılıp kalmamak, bir yerden başka bir yere neden gittiğini unutmamak demektir. Çünkü cevaplar zamana direnemez. Bugün doğru gelen yarın bir deneyiminizle yanlışlanabilir. Acaba soru neydi? Felsefe bunu hatırlatır.

Bir şeyin anlamı çözüldüğünde rahatlama gelir, ama anlam soruyla canlı kalır. Felsefe, cevapları toplamak yerine, düşünmenin sürekliliğini korur. Çünkü insan, kesinliğe ulaşamayabilir

ama belirsizliğe dayanabildiği ölçüde derinleşir. Belirsizliğin yer yer cevaplanması bizi rehavete sürükleyebilir. İnsanlık hali, biz de kapılmak isteriz. Ama boğulmak istemiyorsak bir can simidi olarak felsefeyi de yanımıza almak durumundayız.

Felsefeden kaçmak, aslında felsefenin içine düşmektir. “Bunları düşünmeye gerek yok,” diyen biri bile bir düşünme biçimi kurmuştur.

Felsefeyi gereksiz bulmak, onun hakkında bir yargıya varmaktır ve yargıya varmak, felsefe yapmaktır. Bu yüzden felsefeyi ortadan kaldırmak mümkün değildir. Çünkü onu susturmaya çalıştığımızda bile, o sessizliğin nedenini düşünürüz. İnsan düşünmeden yaşayamaz; düşünmediğinde bile, düşünmemenin nedenini düşünür. “Ben artık derin düşünmüyorum” demişti bir arkadaşım. “Çünkü düşünerek halledemiyorum hiçbir şeyi.” diye de ekledi. Aslında felsefeden kaçamıyordu, aşırı düşünmeyi (*overthinking*) felsefe ile karıştırmıştı o kadar. Yaşamını çekilir kılmak için aşırı düşünmeden vazgeçmesi gerektiği sonucuna onu ulaştıran da hayat felsefesi idi. Kendinin değerli olduğuna olan inancı ve değerli olan için değişiklik yapılması gerektiği düşüncesinden bir sonuç çıkarmıştı.

Felsefe, insanın kendisiyle yaptığı en uzun konuşmadır. O konuşma, bazen bir sorudan, bazen bir tereddüitten, bazen bir susuştan doğar. Bazen bir soru yıllar sonra cevaplanır. Bazen cevaptan sonra soru hatırlanır. Hangi biçimi alırsa alsın, aynı ihtiyaca dayanır: Yaşamı anlamlı kılma ihtiyacına. Ve bu ihtiyaç bitmediği sürece, felsefe de bitmez. Çünkü insan, var olmanın ötesinde anlam arayarak ve anlama dayanarak yaşar.

Ve anlam arayışı, düşünmenin kendisidir.

İşe yaramayan değerli şeyler

İşe yaramakla değerli olmak, çoğu zaman aynı şey sanılır. Bir şeyin faydası bittiğinde, onunla ilişkimizi de bitiririz. Kırılan bir

bardağı atar, bozulan bir aracı değiştiririz. Hayat, işlevini yitiren nesneleri geride bırakmamız üzerine kuruludur.

Ama bu alışkanlık, farkında olmadan düşünme biçimimize de yerleşir. Zamanla, insanlar ve duygular için de aynı ölçüyü kullanmaya başlarız. Bir ilişki işe yaramıyorsa, bir duygu artık bir sonuca hizmet etmiyorsa, onu da geride bırakırız. Oysa değer, işlevden doğmaz, anlamdan doğar. İşe yarar şeylerin değeri faydasına bağlıdır; işe yaradığı sürece değerlidir onlar.

Bir insanın varlığı bize bir çıkar sağlamadığı hâlde onun yokluğu bizi sarsabiliyorsa, orada faydayla açıklanamayacak bir bağ vardır.

Sevgi, bunun en yalın örneğidir.

Birini gerçekten sevdiğimizde, o sevgiyi bir amaca bağlamayız. Birini işe yaradığı, bizi mutlu ettiği, bize güç kazandırdığı için sevmek, aslında sevgiyi araçsallaştırmaktır. Çünkü o sevgi, karşılığı bittiğinde yok olur. Gerçek sevgi, bir sonuç beklemeden sürer; kendinden başka bir gerekçesi olmadığı hâlde anlam taşır. Sevmenin kendisi değerlidir. Bu yüzden sevgi, faydasızlığında en sahici hâlini bulur.

Ahlak da böyledir.

Ahlaklı davranış bir çıkar için doğmaz, bir inancın sonucudur. Doğruyu söylemek, yalanın daha kolay olduğu yerde anlam kazanır. Kimi zaman bu, kaybetmeyi göze almak demektir. Ama kaybetmeyi umursamadan doğruyu seçmek, ahlakın ta kendisidir.

Ahlak, işe yarar olduğu için önem taşımaz, onun önemi bizi kim olduğumuza dair bir bilince taşımasındadır. Yani ahlak, faydasızlığını koruduğu ölçüde değerlidir; çünkü faydaya dönüştüğü anda bir hesaplama yöntemi hâline gelir. Bir amaç olmaktan çıkar, elde edeceğiniz bir kazanç için araçsallaşır.

Samimiyet de benzer biçimde, hesap tutmadığında anlam kazanır.

Birine içtenlikle bir şey söylüyorsak, o sözün bize ne kazandıracığından çok bize neyi ifade ettiğini düşünürüz. Samimiyetin kendisi bir fayda aracı olduğunda, artık samimiyet değildir. Bir çıkar gözeterek kurulan açıklık, bir başka biçimde gizlenmektir.

Gerçek açıklık, risk içerir; reddedilme, yanlış anlaşılma, hatta kaybetme riskini. Ama samimiyet, bu riski üstlenmeyi göze aldığı ölçüde gerçek olur.

Felsefede açıklık, samimiyet bu yüzden önemlidir: Düşünürken bir güvenlik alanı aramaz; kendini açar, kendi sınırlarını sorgular, gerekirse yanlışlanmayı göze alır. Gerekirse doğruyu söylediği için dışlanmayı gerektirir.

Ve özgürlük.

En çok dile getirilen ama en az anlaşılan değer belki de budur. Çoğu zaman özgürlüğü, dilediğimizi yapabilme gücü olarak tanımlarız. Oysa özgürlük, arzuladığımız her şeyi yapabilmek anlamına gelmez. Özgürlük gerekli yerde arzuladığımız şeyleri bile yapmayı seçebilmektir.

Özgürlük, bir araç sanılsa da esasen bir duruştur. Felsefe, bu duruşun düşünsel alanını inceler; bizi eylemin aceleciliğinden, niyetin derinliğine çağırır.

Faydasız gibi görünen bu şeyler, aslında insanı insan yapan şeylerdir. Sevgi, ahlak, samimiyet, özgürlük... Eğer fayda kelimesine “işe yarar” olmaktan daha derin anlamlar yükleyebiliyorsak, bunlardan daha faydalı pek az şey buluruz hayatımızda.

Saydıklarımın hepsi pratik fayda açısından boşuna görünür, ama onlar olmadan hayatın içi boşalır. Faydalı şeyler bizi yaşatır evet; değerler ise yaşamı anlamlı kılar. Felsefe bu ayrımı diri tutma çabasıdır. Çünkü o, işe yaramayanın neden vazgeçilmez olduğunu

anlamaya çalışır. İşe yarayıp yaramayan şeylere pratik aklımızla veya bilimsel araştırmayla karar verebiliriz. Ama işe yaramadığı için bir şeyden vazgeçemiyorsak neden vazgeçemediğimizi bize felsefe söyler. (İşe yaramadığı *halde* vazgeçemedikleriniz için psikoloji veya edebiyata başvurabilirsiniz.)

İnsan işte bu yüzden yalnızca yaşamını sürdürmek amacıyla değil, yaşamını değerli kılmak için düşünür. Yaşarken inandığı değerleri haklı çıkarabilmek için. Boşuna bir ömür geçirmemek için. Yaşadıklarının yaşamaya değmesi için. Çabalarının boşa gitmediğini görmek için.

Masum bir merak

Felsefe, yeni başlayanlara güçlü fikirlere sahip olmak gibi görünür. Büyük filozoflar öyledir çünkü. Çok güçlü sistemler kurup her şeyi açıklarlar. Oysaki felsefenin asıl gücü, güçlü cevaplardan ziyade sorudur. Büyük filozofların hepsi çok iyi soru sordukları için sağlam cevaplara ulaşmışlardır. Bir sorunun iyi olması, cevabın doğruluğundan daha önemlidir; çünkü iyi bir soru, düşünmeyi canlı tutar, cevap ise düşünmeyi çoğu zaman sonlandırır. Filozofların kimi zaman cevaplarını değiştirdiklerini görürüz. Hem de önceden doğru dediklerine sonradan yanlış diyecek kadar ters yöne giderler. Ama sorularını feda etmezler. Çünkü cevap bir kapatmadır; soruysa, bir açıklıktır. Ve insan, o açıklıkta derinleşir.

Soru sormak çok mu zordur? Hayır. Bir çocuk nedenini bilmediği bir şeyle karşılaştığında “niye?” diye sorar. Bu masum merak, felsefenin de kökenidir.

Yetişkinler, çoğu zaman bu soruyu kaybeder. Bazen hayatın düzeni, bazen işlerin akışı, bazen gündelik gereklilikler o asli sorunun sesini bastırır. Bir şeylerin nedenini sormayı bırakırlar. Yahut nedenini biliyormuş gibi yaparak yaşamaya alışırlar. Ama bir noktada, sessizlikten ya da şaşkınlıktan, o soru zaman zaman

yeniden belirir: “Neden böyle?” Psikolojik travmalar, anlamlı gelen bir düzenin aniden yıkılmasıyla yaşanır.

Felsefe, işte o sorunun ikinci kez sorulmasıdır. Ama artık bir çocuğun saf merakını aşarak, güvenlik hissinin de ötesinde, bilmenin sınırlılığını fark etmiş bir insanın bilinciyle sorulur aynı soru. Anlamanın ne demek olduğunu da anlamak istercesine.

Bilim, sanat ve din aslında soruları cevaplama biçimleridir. Bilim, dünyanın nasıl işlediğini cevaplamaya çalışır; sanat, dünyanın nasıl hissedildiğini; din, dünyada neden var olduğumuzu. Bu cevapların her biri, felsefeye yaslanan soruların cevaplarıdır.

Çünkü her “nasıl”ın ardında bir “niçin”, her “ne”nin ardında bir “neden” vardır. Felsefe, bu nedenleri sormayı sürdürür; cevaplarla yetinmeyen bir düşünme serüvenidir.

Doğru soru sormak, bir bilgiyi bilmekten daha zordur. İyi bir soru, merak etmekle kalmaz bir farkındalık doğurur. Soru, düşüncenin yönünü belirler; hangi soruyu sorduğumuz, neyi göreceğimizi tayin eder. Cevabı bulamadığınızda bile farkındalığınız yanınızda kalır. Sizi değiştirir. Sorular cevaplanmasa bile sizi farkındalıkla dönüştürür. Dünyaya bakışınızda size yeni bir perspektif kazandırır.

Yanlış bir soru, bizi sonsuz bir tekrara hapseder; doğru bir soruysa, aynı şeyi yeniden görmemizi sağlar. Felsefe, bu farkı öğretir: Bilmek ile anlamak arasındaki o ince çizgiyi.

Doğru soru, hazır bir cevapla tatmin olmaz. Aksine, cevapsız kalabilmeyi göze alır. Çünkü o cevabı doğru çıkaran şartların da anlaşılması gerekmektedir. O yüzden düşünme, her zaman sonuca vardırılmazdır ama bir şeyi anlamaya açık kalabilmek de değerlidir.

Felsefe, insanı bu açıklığın içine yerleştirir. Cevabın rahatlığını herkes ister. Felsefe yine de sorunun gerilimini taşımayı öğretir.

Ve bu, entelektüel bir beceriden çok, bir kişisel olgunluk yolculuğudur. Belirsizliği kucaklayabilmek, belirsizliğe rağmen hayata tutunabilmek ve değer vermek kişiyi olgunlaştırır.

Bazı soruların elbette cevabı yoktur; ama o soruları sormak, insanın kendini ve o sorularda nerede durduğunu anlamasının tek yoludur.

Belki de insanın en büyük özgürlüğü, soru sorma yetisidir. Çünkü sorular, bizi alışkanlığın zincirinden kurtarır. Bir şeyi “hep böyle” kabul etmek kolaydır; ama “neden böyle?” demek, rahatımızı bozar. Bu yüzden felsefe, bilmeden önce sormayı, inanırken bile sorgulamayı sürdürerek saf bir itaatsizlik öğretir.

Sorular, insanı rahatsız eder. Ama hayatımıza anlam katacak düşünceler, o rahatsızlığın içinden doğar. Felsefe, bize doğru soru sormayı öğretir, ama bundan da öte, soruda kalmayı öğretir. Hemen en kısa ve hızlı cevaba sarılmak, modern dünyanın alışkanlığıdır. Felsefe, hızınıza bakmaz, anlam vermeniz için derinlikle ilgilenmeniz gerektiğini söyler. Durmanız ve cevaplara kendinizi açmanız lazımdır. Bazen başka bir şey gelmez çünkü elden. Doğru cevapları biz doğurmayız, onlara kendimizi açar ve bekleriz. Felsefe, doğru cevaplara kendimizi nasıl açacağımızla ilgilenir.

Bir sorunun içinde kalarak düşünmek, cevabın sağlayacağı güvenlik hissinden vazgeçmeyi gerektirir. Ve bu vazgeçiş, insanın kendilik sınırlarını fark ettiği yerdir. Sorunun kıymeti, cevabın verilmesine bağlıdır ama cevabın ötesine geçebilmesi cevaptan da kıymetlidir. Soruları cevapsız bırakmak ego tatmini sağlamaz belki. Ama zaten amaç hemen tatmin olmak değildir, zamanla anlamaktır.

Felsefe, tam bu noktada yaşar.

Felsefenin işe yaramayan faydaları

Çağdaş nihilizmin bizi inandırmak istediği şey, anlamın artık bir yanılısama, değerlerinse yalnızca çıkar ilişkilerinin maskesi olduğudur. Her şeyin ölçülebilir, işe yaramaya vurulabilir ve hızla tüketilebilir olduğu bu çağda, felsefe işe yaramadığı *halde* değil, işe yaramadığı *için* gereklidir. Çünkü insan ancak bu sayede işe yararlığın ötesine geçebilir.

Felsefe, anlamın hâlâ yaşadığını hatırlatır. İnsan, yalnızca verimlilik, fayda ve başarıyla tanımlandığında kendine yabancılaşır ama işe yaramayan bir düşünce, bir dostluk ya da bir inanç sayesinde yeniden kendine döner. Bu yüzden felsefe, çağdaş nihilizme karşı sessiz ama cesur bir direniştir. Her şeyin değersizleştiği bir zamanda, hâlâ yaşamaya değer şeylerin olduğunu söyleme cesaretidir.

Felsefe işe yaramaz ama hiçbir faydası yok diyemeyiz onun için. Tam olarak şunu öğrenmek epey faydalıdır: Hayatın gerçekten önemli olan şeyleri, işe yarayıp yaramadıklarıyla ölçülmez.

Birini sevmek, bir dostu özlemek, bir düşünceye inanmak, bir acıya katlanmak... Bunların hiçbirinin somut bir karşılığı yoktur, ama bunlar olmadan yaşamın kendisi eksilir.

İnsanın hayatını devam ettiren şey fayda ise insanı insan yapan şey anlamdır. Felsefe, bu farkı hatırlatan düşünme biçimidir.

Felsefe, bizi faydanın görünmez tahakkümünden kurtarır. Çünkü “ne işe yarıyor” sorusu, her şeyi bir araç haline getirir. Bir şeyin anlamı, bir sonuca hizmet ettiği sürece vardır.

Ama yaşamın bütünü böyle düşünülmez; çünkü insan, yalnızca araçlarla yaşayamaz; amaçlara da ihtiyacı vardır. Kimi şeylerin amacı kendileri olduğu için amaçsız görünseler de.

Bir davranışın, bir duygunun, bir inancın değeri, onun işe yarayıp yaramamasına bağlı değildir. Bunlar insanı hangi hâle

getirir? Ölçü budur. Felsefe, bu ölçüyü geri kazandırır: Ne yapıyoruz? Neden yapıyoruz? Ve bunu yaparken neye dönüşüyoruz?

Modern insan, sonuç odaklı bir varlıktır. Hız, verim, üretkenlik bu çağın erdemleridir. Ama her şeyin işe yaraması gerektiği bir dünyada, anlam ortadan yok olur.

Bir düşünce, bir sanat eseri, bir sevgi ifadesi bile eğer hemen sonuç vermiyorsa, değersizleşir. Düşünceler çöpe yollanır. Sanat eseri unutulur. Sevgi ifadesi sıradaki adaya yöneltilir. Felsefe, fark edilmeyen bu kayıpları görünür kılar. O, anlamın fayda ölçüsüne sığmadığı yerden konuşur. Düşüncelerin üzerine hemen yorum yapmamayı öğütler. Sanat eseriyle biraz vakit geçirmeyi önerir. Sevginin emek istediğini öğretir. Bu yüzden felsefe, çağın hızına karşı duran bir hatırlamadır: Yavaş düşünmenin, acele etmeden anlamının, sanattan ince zevkler çıkarmanın, bir şeyi yalnızca kendisi olduğu için kavramanın, biriyle çıkar ilişkisi olmadan bağ kurmanın yoludur.

Felsefenin faydasızlığı, özgürlüğü hatırlatır insana. Çünkü işe yarama zorunluluğundan kurtulmuş oluruz, düşüncemiz artık her yöne gidebilir.

Bir düşünceyi yalnızca somut bir sonuca ulaşmaktan ziyade doğru olduğu için sürdürmek... Bir inancı yalnızca bir işe yaramasından ziyade inandığımız için taşımak... İşte felsefe, bu dürüstlüğün alanıdır. Kendine sadık kalma, düşüncenin kendisine karşı dürüst olma alanı. Toplumsal yargılardan ve tarihsel baskılardan korkmadan, sadece doğru olduğu için bir şeyleri savunmak az bir özgürlük değildir.

Bu yüzden felsefe, insanın hem en savunmasız hem de en özgür hâlidir.

Felsefeyi, işe yaramadığı hâlde vazgeçilmez yapan, yaşamın kendisine ayna tutmasıdır. Yemek, barınmak, üretmek bizi yaşatır; ama düşünmek, yaşamı anlamlı kılar. Felsefe, yaşamının gerek-

çesini arar; yaşamın içinde kendine bakabilen bilincin adıdır. O, insanın kendi varlığını yeniden duyduğu o sessiz anı temsil eder.

Belki de felsefenin en büyük faydası, bize faydanın sınırlarını göstermesidir. Her şeyi ölçmeye, değerlendirmeye, kullanmaya çalışan bir zihin, kendi derinliğini kaybetmiştir. Artık yüzeyde, sadece işe yarayan şeylerin dünyasında boğulur.

Felsefe, o derinliği sağlar ve nefesleri yeniden açar. Bir şeyin neden değerli olduğundan önce değerli olmanın ne anlama geldiğini sorar. Ve bu soru, insanın kendisine yönelmiş en içten sorusudur. Değer vermek nedir ve neye değer verilir?

Sevgi, inanç, umut ve merak gibi felsefe de faydasızdır, ama hepsi gibi o da hayatı yaşanabilir kılar. Felsefe işe yaramaz; ama zaten insan, işe yaramayan şeylerle insan olur. Felsefe, bu faydasızlığın anlamını koruyan daimî bir çabadır. İnsan, o çabanın içinde kendini hatırlar. Belki de bütün mesele budur:

İşe yaramanın ötesinde, var olmanın anlamını unutmamak.